

УДК: 502.4+502.74:591.5+598.2

**Аналіз функціонального складу орнітофауни природного заповідника
«Дніпровсько-Орільський»
О.Л.Пономаренко^{1,2}, Р.А.Онуфріїв³**¹Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара (Дніпропетровськ, Україна)²Природний заповідник «Дніпровсько-Орільський» (Дніпропетровськ, Україна)³Державне підприємство «Дніпропетровське лісове господарство» (Дніпропетровськ, Україна)

Стаття описує сучасний стан орнітофауни природного заповідника «Дніпровсько-Орільський». На даний момент орнітофауна заповідника нараховує 185 видів птахів. Домінуючим за кількістю видів є водно-болотний орнітокомплекс (41,62%), субдомінантами – лісовий (31,35%) та узлісний (12,97%). За останні 8 років список орнітофауни збільшився на 9 видів. Основною тенденцією зміни орнітофауни заповідника є зменшення кількості гніздуючих видів та збільшення кількості мігрантів та видів, які гніздяться за межами заповідника, але постійно в ньому живляться. Причиною цього є обміління та заростання водойм та деградація заплавлених лісів. Частковим рішенням цієї проблеми можуть бути біотехнічні заходи: прочистка пригірлових ділянок проток та створення нових острівців та кіс.

Ключові слова: птахи, природний заповідник «Дніпровсько-Орільський», функціональний склад, заростання водойм.

**Анализ функционального состава орнитофауны природного заповедника
«Днепровско-Орельский»
А.Л.Пономаренко, Р.А.Онуфриев**

Статья описывает современное состояние орнитофауны природного заповедника «Днепровско-Орельский». На данный момент орнитофауна заповедника насчитывает 185 видов птиц. Доминирующим по числу видов является водно-болотный орнитокомплекс (41,62%), субдоминантами – лесной (31,35%) и опушечный (12,97%). За последние 8 лет список фауны птиц увеличился на 9 видов. Основной тенденцией изменения орнитофауны заповедника является уменьшение количества гнездящихся видов и увеличение числа видов мигрантов и видов, которые гнездятся за пределами заповедника, но постоянно в нем питаются. Причиной этого является обмеление, зарастание водоемов и деградация пойменных лесов. Частичным решением этой проблемы могут стать биотехнические мероприятия: прочистка приустьевых участков проливов и создание новых островков и кос.

Ключевые слова: птицы, природный заповедник «Днепровско-Орельский», функциональный состав, зарастание водоемов.

**Analysis of functional composition of avifauna of "Dniprovsko-Orilsky" Nature
Reserve
O.L.Ponomarenko, R.A.Onufrijiv**

The article describes the modern state of avifauna of "Dniprovsko-Orilsky" Nature Reserve. Now the avifauna of the reserve comprises 185 bird species and consists predominantly of aquatic and wetland birds (41,62%). Forest (31,35%) and forest-edge birds (12,97%) are subdominant groups. For the last 8 years the list of bird fauna increased by 9 species. The basic tendency of change of avifauna of the reserve is diminishing the number of breeding species and rise of the number of migrant species and species which nest outside the reserve but use its territory as feeding grounds. The cause is in shallowing and overgrowing of reservoirs and degradation of streamside forests. Biotechnical measures can become the decision of this problem e.g. clearing of estuarine parts of channels and creation of new small islands and spits.

Key words: birds, "Dniprovsko-Orilsky" Nature Reserve, functional composition, overgrowing of reservoirs.

Вступ

Орнітофауна є одним з найбільш рухливих, пластичних компонентів екосистем і має досить високу діагностичну цінність у визначенні стану певних природних об'єктів, в тому числі об'єктів ПЗФ. Протягом довготривалих моніторингових досліджень видовий склад орнітофауни заповідника змінюється, відповідно може змінюватися співвідношення різноманітних функціональних груп, які своєю наявністю, чисельністю свідчать про певні тенденції зміни природного середовища в

заповіднику.

Орнітофауна природного заповідника «Дніпровсько-Орільський» досліджена достатньо повним чином. Співробітники заповідника за 25 років його існування опублікували велику кількість праць щодо цього компоненту екосистем (Онуфрієв, Пономаренко, 2000, 2007; Пономаренко, Онуфріїв, 2008, 2011, 2012), але аналіз функціональних груп з метою опису стану природних екосистем заповідника в досить повному обсязі був зроблений лише у 2008 році (Пономаренко, Онуфріїв, 2008). З того часу видовий склад орнітофауни заповідника певною мірою змінився, змінився також і статус перебування окремих видів птахів, що свідчить про зміну стану природних екосистем в заповіднику. Саме цьому питанню і присвячена дана стаття.

Методика та матеріали

Матеріал про видовий склад птахів був зібраний протягом 1991–2015 років на моніторинговій основі на території природного заповідника «Дніпровсько-Орільський» (N48°29'54,34", E34°47'43,32", загальна площа заповідника – 3766,2 га) в основних типах біотопів (акваторії заповідника, довгозаплавні діброви, осокірники, аренні бори, короткозаплавні діброви, заплавні луки). Облік птахів на акваторіях проводився згідно рекомендацій «Програми Літопису природи» (Андрієнко та ін., 2002; Исаков, 1952) за методикою відносного обліку на одиницю довжини маршруту. Обліки видового складу водно-болотних птахів здійснювалися на акваторіях з човна у весняний (березень-травень), літній (червень) та осінній (друга половина вересня – перша декада грудня) період щотижня. Загальна довжина маршрутів по акваторіях заповідника складає близько 39 км.

Облік видового складу птахів в різних типах лісових екосистем заповідника проводився методом маршрутного обліку з фіксованою шириною облікової смуги (Андрієнко та ін., 2002; Владышевский, 1960). Загальна довжина постійних маршрутів для обліку лісових видів птахів на території заповідника складає більше 12 км.

Результати та обговорення

Фауна птахів заповідника за період досліджень 1991–2014 рр. налічує 185 видів птахів (табл. 1), які належать до 6 екологічних груп (комплексів): водно-болотного, лісового, лучного, синантропного, степового, узлісно-чагарникового.

Домінуючим є водно-болотний комплекс, доля його видів складає 41,62% від загального видового складу. Причиною цього є той факт, що в складі заповідника наявні досить великі за площею акваторії (близько 1000 га, не рахуючи боліт) з великими плесами, різноманітними типами заростання і, відповідно, із великою площею місць, зручних для гніздування представників саме цього комплексу. Слід зазначити, що досліджений об'єкт ПЗФ був створений як раз з метою збереження в першу чергу заплавних екосистем з системою проток Таромського та Миколаївського уступів та Обухівської заплави.

З іншого боку, показник проективного заростання макрофітами на деяких з цих акваторій, особливо на протоках між озерами, сягає 50–70 %, що є надмірним для збалансованого існування водно-болотного комплексу птахів. Це, перш за все, впливає на представництво видів, пов'язаних з голими берегами та піщаними косами, в основному куликів. Слід зазначити, що фауна куликів заповідника досить небагата (табл. 1), крім того, переважаюча частина куликів має статус мігруючих через територію заповідника. Основними групами видів, які формують водно-болотний комплекс заповідника, є види, пов'язані з водними плесами (гагари, пірникози, качки) та види, пов'язані із заростями макрофітів (чаплі, пастушкові, болотні крячки). Усе це свідчить про процес заростання водойм заповідника, що в майбутньому вплине на видове різноманіття його орнітофауни.

Субдомінуючими є лісовий комплекс (31,35% від загального видового складу) та узлісний комплекс (12,97%). Основною мешкання лісового орнітокомплексу є, перш за все, довгозаплавні діброви та осокірники Таромського та Миколаївського уступів та короткозаплавні діброви Обухівської заплави. Перші характеризуються великою висотою деревостою (місцями до 30 м) та дещо спрощеною просторовою структурою. У більшості випадків такі ліси мають два яруси замість можливих трьох, але нижній ярус (підлісок) дуже густий і створює потужне затінення, необхідне для облаштування гнізд птахами. Тому в цих лісах домінуючими за чисельністю є види, пов'язані у своїй активності з нижнім ярусом лісу. Значним чином на формування нижнього ярусу довгозаплавних лісів впливає інтенсивне саморозселення аморфи кущової (*Amorpha fruticosa* L.). Цей чагарник є справжньою екологічною проблемою заповідника, він інтенсивно витісняє в умовах заповідника інші чагарники нижнього ярусу лісу, тому умови гніздування птахів в довгозаплавних лісах можуть істотно змінитися. Розріджена структура верхньої частини деревостою сприяє проникненню в ці ліси узлісних видів птахів. Короткозаплавні діброви на окремих ділянках мають три яруси, але малі за площею.

Значна частина заплави р. Протовч (Обухівської заплави) ще до створення заповідника засаджена штучними лісовими монокультурами, що негативно впливає на різноманіття птахів у цій частині заповідника.

Таблиця 1.

Видовий склад орнітофауни природного заповідника «Дніпровсько-Орільський», 1991–2015 рр.

№ п/п	Латинська назва виду	Комплекс	Характер перебування	ЧКУ	ЧҚДО	№ п/п	Латинська назва виду	Комплекс	Характер перебування	ЧКУ	ЧҚДО
1	<i>Gavia stellata</i> (Pontoppidan, 1763)	В-Б	М		РД	94	<i>Athene noctua</i> (Scopoli, 1769)	СИН	ГН		ВР
2	<i>Gavia arctica</i> (Linnaeus, 1758)	В-Б	М		РД	95	<i>Strix aluco</i> Linnaeus, 1758	ЛІС	ГН		ВР
3	<i>Podiceps ruficollis</i> (Pallas, 1764)	В-Б	ГН		РД	96	<i>Caprimulgus europaeus</i> Linnaeus, 1758	УЗЛ	ГН		
4	<i>Podiceps nigricollis</i> C.L.Brehm, 1831	В-Б	ЖМ		РД	97	<i>Apus apus</i> (Linnaeus, 1758)	СИН	ЖМ		
5	<i>Podiceps grisegena</i> (Boddaert, 1783)	В-Б	ЖМ		РД	98	<i>Coracias garrulus</i> Linnaeus, 1758	УЗЛ	ГН	ЗК	РД
6	<i>Podiceps cristatus</i> (Linnaeus, 1758)	В-Б	ГН			99	<i>Alcedo atthis</i> (Linnaeus, 1758)	В-Б	ГН		
7	<i>Pelecanus crispus</i> Bruch, 1832	В-Б	ЗАЛ	ЗК	ЗК	100	<i>Merops apiaster</i> (Linnaeus, 1758)	СТ	ГН		
8	<i>Phalacrocorax carbo</i> (Linnaeus, 1758)	В-Б	ЖМ			101	<i>Upupa epops</i> (Linnaeus, 1758)	УЗЛ	ГН		
9	<i>Botaurus stellaris</i> (Linnaeus, 1758)	В-Б	ГН			102	<i>Jynx torquilla</i> (Linnaeus, 1758)	ЛІС	ГН		
10	<i>Ixobrychus minutus</i> (Linnaeus, 1766)	В-Б	ГН			103	<i>Picus canus</i> (Gmelin, 1788)	ЛІС	ОС		
11	<i>Nycticorax nycticorax</i> (Linnaeus, 1758)	В-Б	ГН			104	<i>Dendrocopos major</i> (Linnaeus, 1758)	ЛІС	ОС		
12	<i>Egretta alba</i> (Linnaeus, 1758)	В-Б	ЖМ			105	<i>Dendrocopos syriacus</i> (Hemprich et Ehrenberg, 1833)	ЛІС	ОС		
13	<i>Egretta garzetta</i> (Linnaeus, 1766)	В-Б	ЖМ			106	<i>Dendrocopos medius</i> (Linnaeus, 1758)	ЛІС	ОС		РД
14	<i>Ardea cinerea</i> (Linnaeus, 1758)	В-Б	ЖМ			107	<i>Dendrocopos minor</i> (Linnaeus, 1758)	ЛІС	ОС		
15	<i>Ardea purpurea</i> (Linnaeus, 1766)	В-Б	ГН			108	<i>Riparia riparia</i> (Linnaeus, 1758)	В-Б	ГН		
16	<i>Ciconia ciconia</i> (Linnaeus, 1758)	СИН	ЖМ			109	<i>Hirundo rustica</i> Linnaeus, 1758	СИН	ГН		
17	<i>Ciconia nigra</i> (Linnaeus, 1758)	ЛІС	ЖМ	РД	РД	110	<i>Delichon urbica</i> (Linnaeus, 1758)	СИН	ГН		
18	<i>Anser anser</i> (Linnaeus, 1758)	В-Б	ГН			111	<i>Galerida cristata</i> (Linnaeus, 1758)	СТ	ОС		
19	<i>Anser fabalis</i> (Linnaeus, 1758)	В-Б	М			112	<i>Calandrella cinerea</i> (Gmelin, 1789)	СТ	ГН		
20	<i>Anser albifrons</i> (Scopoli, 1769)	В-Б	М			113	<i>Melanocorypha calandra</i> (Linnaeus, 1766)	СТ	ГН		
21	<i>Cygnus olor</i> (Gmelin, 1789)	В-Б	ЖМ			114	<i>Lullula arborea</i> (Linnaeus, 1758)	УЗЛ	ГН		
22	<i>Anas platyrhynchos</i> (Linnaeus, 1758)	В-Б	ОС			115	<i>Alauda arvensis</i> (Linnaeus, 1758)	СТ	ГН		
23	<i>Anas crecca</i> (Linnaeus, 1758)	В-Б	ЖМ			116	<i>Anthus trivialis</i> (Linnaeus, 1758)	УЗЛ	ГН		
24	<i>Anas strepera</i> (Linnaeus, 1758)	В-Б	М	РД	РД	117	<i>Anthus pratensis</i> (Linnaeus, 1758)	ЛУЧ	М		
25	<i>Anas penelope</i> Linnaeus, 1758	В-Б	М			118	<i>Motacilla flava</i> (Linnaeus, 1758)	СТ	ГН		
26	<i>Anas acuta</i> (Linnaeus, 1758)	В-Б	ГН		ВР	119	<i>Motacilla alba</i> (Linnaeus, 1758)	В-Б	ГН		
27	<i>Anas querquedula</i> (Linnaeus, 1758)	В-Б	ГН			120	<i>Lanius collurio</i> (Linnaeus, 1758)	УЗЛ	ГН		
28	<i>Anas clypeata</i> (Linnaeus, 1758)	В-Б	ГН		РД	121	<i>Lanius minor</i> (Gmelin 1789)	УЗЛ	ГН		
29	<i>Aythya ferina</i> (Linnaeus, 1758)	В-Б	ГН			122	<i>Lanius excubitor</i> (Linnaeus, 1758)	УЗЛ	З	РД	РД
30	<i>Aythya nyroca</i> (Güldenstädt, 1770)	В-Б	М	ВР	ЗК	123	<i>Oriolus oriolus</i> (Linnaeus, 1758)	ЛІС	ГН		
31	<i>Aythya fuligula</i> (Linnaeus, 1758)	В-Б	М			124	<i>Sturnus vulgaris</i> (Linnaeus, 1758)	ЛІС	ГН		
32	<i>Aythya marila</i> (Linnaeus, 1761)	В-Б	М			125	<i>Garrulus glandarius</i> (Linnaeus, 1758)	ЛІС	ОС		
33	<i>Bucephala clangula</i> (Linnaeus, 1758)	В-Б	М	РД	ВР	126	<i>Pica pica</i> (Linnaeus, 1758)	ЛІС	ОС		
34	<i>Mergus albellus</i> (Linnaeus, 1758)	В-Б	М, З		РД	127	<i>Corvus monedula</i> (Linnaeus, 1758)	ЛІС	ОС		
35	<i>Mergus serrator</i> (Linnaeus, 1758)	В-Б	М	ВР	РД	128	<i>Corvus frugilegus</i> (Linnaeus, 1758)	ЛІС	ОС		
36	<i>Mergus merganser</i> (Linnaeus, 1758)	В-Б	М, З			129	<i>Corvus cornix</i> (Linnaeus, 1758)	ЛІС	ОС		
37	<i>Pandion haliaeetus</i> (Linnaeus, 1758)	В-Б	М	ЗК	РД	130	<i>Corvus corax</i> (Linnaeus, 1758)	ЛІС	ОС		
38	<i>Pernis apivorus</i> (Linnaeus, 1758)	ЛІС	ГН		РД	131	<i>Bombicilla garrulus</i> (Linnaeus, 1758)	ЛІС	З		
39	<i>Hieraaetus pennatus</i> (Gmelin, 1788)	ЛІС	М	РД	РД	132	<i>Troglodytes troglodytes</i> (Linnaeus, 1758)	УЗЛ	З		
40	<i>Milvus migrans</i> (Boddaert, 1783)	ЛІС	ГН	ВР	ВР	133	<i>Locustella luscinioides</i> (Savi, 1824)	В-Б	ГН		
41	<i>Circus cyaneus</i> (Linnaeus, 1766)	СТ	М	РД	ВР	134	<i>Locustella fluviatilis</i> (Wolf, 1810)	В-Б	ГН		РД
42	<i>Circus pygargus</i> (Linnaeus, 1758)	СТ	М	ВР	ЗК	135	<i>Acrocephalus schoenobaenus</i> (Linnaeus, 1758)	В-Б	ГН		
43	<i>Circus aeruginosus</i> (Linnaeus, 1758)	В-Б	ГН			136	<i>Acrocephalus palustris</i> (Bechstein, 1798)	В-Б	ГН		
44	<i>Accipiter gentilis</i> (Linnaeus, 1758)	ЛІС	ОС			137	<i>Acrocephalus scirpaceus</i> (Hermann, 1804)	В-Б	ГН		
45	<i>Accipiter nisus</i> (Linnaeus, 1758)	ЛІС	ОС			138	<i>Acrocephalus arundinaceus</i> (Linnaeus, 1758)	В-Б	ГН		

46	<i>Buteo lagopus</i> (Pontoppidan, 1763)	УЗЛ	З			139	<i>Hippolais icterina</i> (Vieillot, 1817)	ЛІС	ГН		
47	<i>Buteo buteo</i> (Linnaeus, 1758)	ЛІС	ГН			140	<i>Sylvia atricapilla</i> (Linnaeus, 1758)	ЛІС	ГН		
48	<i>Buteo rufinus</i> (Pontoppidan, 1763)	ЛІС	ЖМ	РД	РД	141	<i>Sylvia borin</i> (Boddaert, 1783)	УЗЛ	ГН		
49	<i>Circaetus gallicus</i> (Gmelin, 1788)	ЛІС	М	РД	ВР	142	<i>Sylvia communis</i> (Latham, 1787)	УЗЛ	ГН		
50	<i>Aquila heliaca</i> Savigny, 1809	ЛІС	М	РД	РД	143	<i>Sylvia curruca</i> (Linnaeus, 1758)	УЗЛ	ГН		
51	<i>Haliaeetus albicilla</i> (Linnaeus, 1758)	В-Б	ОС	РД	РД	144	<i>Phylloscopus trochilus</i> (Linnaeus, 1758)	ЛІС	М		
52	<i>Falco subbuteo</i> (Linnaeus, 1758)	ЛІС	ГН		РД	145	<i>Phylloscopus collybita</i> (Vieillot, 1817)	ЛІС	ГН		
53	<i>Falco columbarius</i> (Linnaeus, 1758)	УЗЛ	З			146	<i>Phylloscopus sibilatrix</i> (Bechstein, 1793)	ЛІС	ГН		
54	<i>Falco vespertinus</i> (Linnaeus, 1766)	УЗЛ	ГН		РД	147	<i>Regulus regulus</i> (Linnaeus, 1758)	ЛІС	З		
55	<i>Falco tinnunculus</i> (Linnaeus, 1758)	УЗЛ	ГН			148	<i>Ficedula hypoleuca</i> (Pallas, 1764)	ЛІС	ГН		
56	<i>Perdix perdix</i> (Linnaeus, 1758)	СТ	ОС			149	<i>Ficedula albicollis</i> (Temminck, 1815)	ЛІС	ГН		
57	<i>Coturnix coturnix</i> (Linnaeus, 1758)	СТ	ГН			150	<i>Muscicapa striata</i> (Pallas, 1764)	УЗЛ	ГН		
58	<i>Phasianus colchicus</i> (Linnaeus, 1758)	УЗЛ	ОС			151	<i>Saxicola rubetra</i> (Linnaeus, 1758)	СТ	ГН		
59	<i>Grus grus</i> (Linnaeus, 1758)	В-Б	М	РД	РД	152	<i>Saxicola torquata</i> (Linnaeus, 1766)	СТ	ГН		
60	<i>Rallus aquaticus</i> (Linnaeus, 1758)	В-Б	ГН			153	<i>Oenanthe oenanthe</i> (Linnaeus, 1758)	СТ	ГН		
61	<i>Porzana porzana</i> (Linnaeus, 1766)	В-Б	ГН			154	<i>Oenanthe isabellina</i> (Temminck, 1829)	СТ	М		РД
62	<i>Porzana parva</i> (Scopoli, 1769)	В-Б	ГН			155	<i>Phoenicurus phoenicurus</i> (Linnaeus, 1758)	СИН	ГН		
63	<i>Crex crex</i> (Linnaeus, 1758)	ЛУЧ	ГН		ВР	156	<i>Phoenicurus ochruros</i> (S.G.Gmelin, 1774)	СИН	ГН		
64	<i>Gallinula chloropus</i> (Linnaeus, 1758)	В-Б	ГН			157	<i>Erithacus rubecula</i> (Linnaeus, 1758)	ЛІС	ГН, З		
65	<i>Fulica atra</i> (Linnaeus, 1758)	В-Б	ГН			158	<i>Luscinia luscinia</i> (Linnaeus, 1758)	ЛІС	ГН		
66	<i>Charadrius dubius</i> (Scopoli, 1786)	В-Б	ГН			159	<i>Luscinia svecica</i> (Linnaeus, 1758)	В-Б	ГН		
67	<i>Vanellus vanellus</i> (Linnaeus, 1758)	В-Б	ГН			160	<i>Turdus pilaris</i> (Linnaeus, 1758)	ЛІС	ОС		
68	<i>Haematopus ostralegus</i> (Linnaeus, 1758)	В-Б	ГН	ВР	ВР	161	<i>Turdus merula</i> (Linnaeus, 1758)	ЛІС	ГН		
69	<i>Tringa ochropus</i> (Linnaeus, 1758)	В-Б	М			162	<i>Turdus philomelos</i> (C.L.Brehm, 1831)	ЛІС	ГН		
70	<i>Tringa glareola</i> (Linnaeus, 1758)	В-Б	М			163	<i>Turdus viscivorus</i> (Linnaeus, 1758)	ЛІС	З		РД
71	<i>Tringa totanus</i> (Linnaeus, 1758)	В-Б	ГН			164	<i>Panurus biarmicus</i> (Linnaeus, 1758)	В-Б	ОС		
72	<i>Tringa stagnatilis</i> (Bechstein, 1803)	В-Б	М	ЗК	РД	165	<i>Aegithalos caudatus</i> (Linnaeus, 1758)	ЛІС	ОС		
73	<i>Actitis hypoleucos</i> (Linnaeus, 1758)	В-Б	М			166	<i>Remiz pendulinus</i> (Linnaeus, 1758)	В-Б	ГН		
74	<i>Calidris minuta</i> (Leisler, 1812)	В-Б	М			167	<i>Parus palustris</i> Linnaeus, 1758	ЛІС	ОС		
75	<i>Calidris temminckii</i> (Leisler, 1812)	В-Б	М			168	<i>Parus caeruleus</i> (Linnaeus, 1758)	ЛІС	ОС		
76	<i>Lymnocyptes minimus</i> (Brönnich, 1764)	В-Б	М			169	<i>Parus major</i> (Linnaeus, 1758)	ЛІС	ОС		
77	<i>Gallinago gallinago</i> (Linnaeus, 1758)	В-Б	М			170	<i>Sitta europaea</i> (Linnaeus, 1758)	ЛІС	ОС		
78	<i>Scolopax rusticola</i> (Linnaeus, 1758)	ЛІС	М			171	<i>Certhia familiaris</i> (Linnaeus, 1758)	ЛІС	ОС		
79	<i>Limosa limosa</i> (Linnaeus, 1758)	В-Б	М		РД	172	<i>Passer domesticus</i> (Linnaeus, 1758)	СИН	ОС		
80	<i>Larus ridibundus</i> (Linnaeus, 1766)	В-Б	ОС			173	<i>Passer montanus</i> (Linnaeus, 1758)	СИН	ОС		
81	<i>Larus cachinnans</i> (Pallas, 1811)	В-Б	ОС			174	<i>Fringilla coelebs</i> (Linnaeus, 1758)	ЛІС	ОС		
82	<i>Larus canus</i> (Linnaeus, 1758)	В-Б	ЗАЛ			175	<i>Fringilla montifringilla</i> (Linnaeus, 1758)	ЛІС	М, З		
83	<i>Chlidonias niger</i> (Linnaeus, 1758)	В-Б	ГН			176	<i>Chloris chloris</i> (Linnaeus, 1758)	ЛІС	ГН		
84	<i>Chlidonias leucopterus</i> (Temminck, 1815)	В-Б	ГН			177	<i>Spinus spinus</i> (Linnaeus, 1758)	ЛІС	З		
85	<i>Sterna hirundo</i> (Linnaeus, 1758)	В-Б	ГН			178	<i>Carduelis carduelis</i> (Linnaeus, 1758)	УЗЛ	ОС		
86	<i>Sterna albifrons</i> (Pallas, 1764)	В-Б	ГН	РД	РД	179	<i>Acanthis cannabina</i> (Linnaeus, 1758)	УЗЛ	ОС		
87	<i>Columba palumbus</i> Linnaeus, 1758	ЛІС	ГН			180	<i>Pyrrhula pyrrhula</i> (Linnaeus, 1758)	ЛІС	З		
88	<i>Streptopelia decaocto</i> (Fridvaldszky, 1838)	СИН	ОС			181	<i>Coccothraustes coccothraustes</i> (Linnaeus, 1758)	ЛІС	ОС		
89	<i>Streptopelia turtur</i> (Linnaeus, 1758)	ЛІС	ГН			182	<i>Emberiza calandra</i> (Linnaeus, 1758)	УЗЛ	ГН		
90	<i>Cuculus canorus</i> Linnaeus, 1758	УЗЛ	ГН			183	<i>Emberiza citrinella</i> (Linnaeus, 1758)	УЗЛ	ГН		
91	<i>Asio otus</i> (Linnaeus, 1758)	ЛІС	ГН			184	<i>Emberiza schoeniclus</i> (Linnaeus, 1758)	В-Б	ГН		
92	<i>Asio flammeus</i> (Pontoppidan, 1763)	В-Б	ГН	РД	РД	185	<i>Emberiza hortulana</i> (Linnaeus, 1758)	УЗЛ	ГН		
93	<i>Otus scops</i> (Linnaeus, 1758)	ЛІС	ГН	РД	ВР						

Примітка: комплекси: В-Б – водно-болотний; ЛІС – лісовий; УЗЛ – узлісно-чагарниковий; СТ – степовий; СИН – синантропний; ЛУЧ – лучний; статус перебування: ГН – гніздує, перелітний; ЖМ – живиться на території заповідника, мігрує через його територію, З – зимуючий; М – мігруючий; ОС – осілий; ЗАЛ – залітний; природоохоронні списки ЧКУ – Червона книга України; ЧКДО – червона книга Дніпропетровської області; категорії рідкісних видів: ВР – вразливий; ЗК – зникаючий; РД – рідкісний.

Основою для мешкання птахів-узлісників є амфіценози на межі осокирників, аренних борів та лучних екосистем у Таромському та Миколаївському уступах. Крім того, значно освітлений верхній ярус осокирників з густим підліском також є привабливим для цієї групи. Виходячи з цього, цілком логічним є субдомінування представників комплексу у видовому складі.

Інші комплекси не сягають рівня субдомінуючих (менше 10% від загального видового складу). Показник степового комплексу (7,57% від загального видового складу) пояснюється загалом невеликою кількістю видів, які входять до його складу, та малою площею угідь, що придатні для гніздування цих видів. У заповіднику переважають піщані ґрунти, і на відкритих місцях утворюється

переважно псамофільний степ з дуже низьким показником (15–25 %) проективного покриття трав'янистої рослинності. В таких умовах немає сенсу очікувати високої щільності гніздування та великого видового різноманіття. Синантропний комплекс має досить високий показник (5,41%), який пояснюється тим, що заповідник практично з усіх боків оточений населеними пунктами та дачними селищами. За таких умов синантропи активно проникають на територію заповідника, перш за все для живлення. Низький показник лучного комплексу (1,08%) пояснюється малою площею лучних екосистем.

За статусом перебування домінуючою групою є гніздові перелітні птахи (майже 51% від загального видового складу). Це свідчить про те, що угіддя заповідника мають достатньо високий потенціал для підтримання, перш за все, заплавної екосистем. Поки що основні гніздові стації заповідника зберігають свої головні позитивні якості. Субдомінантами в орнітофауні заповідника є мігранти (24,32% від загального видового складу). Причиною цього є той факт, що заповідник знаходиться в долині р. Дніпро, де пролягає потужний міграційний шлях для багатьох видів птахів. Крім того, угіддя заповідника є чи не єдиною ділянкою заплави Дніпра, яка в верхів'ях Запорізького водосховища зберегла порівняно не порушений гідробудівництвом вигляд. Другою субдомінуючою групою є осілі птахи – 18,92% від загального числа видів. Цей показник є в цілому типовим для регіону, на більшості територій частка осілих видів птахів коливається в межах 14–20 % від загального числа видів. Зимуючі види складають 6,49% від загального числа видів, що є досить низьким показником для даної екологічної групи. Основними місцями перебування зимуючих птахів є плавневі системи, що ще раз свідчить про їх цінність.

Слід звернути увагу на характеристику орнітофауни заповідника з точки зору природоохоронних списків. 12,43% видів занесені до Червоної книги України (ЧКУ), 10,27% (всього 22,7% разом з видами ЧКУ, які автоматично занесені до регіонального списку) занесені до Червоної книги Дніпропетровської області, офіційний перелік якої затверджений рішенням Дніпропетровської обласної ради «Про затвердження Переліку рідкісних видів, що перебувають під загрозою зникнення на території Дніпропетровської області» від 27 грудня 2011 р. № 219-10/VI. 3,78% занесені до Червоного списку МСОП із категоріями VU, NT, 5,40% занесені до Червоного списку Європейського союзу, 95,13% видів занесені до Додатків Бернської конвенції, 47,56% видів занесені до Додатків Бонської конвенції, 14,59% занесені до Додатків Вашингтонської конвенції (CITES). Також природний заповідник «Дніпровсько-Орільський» включений до списку угідь Рамсарської конвенції. Такі показники підкреслюють цінність заповідника, як об'єкта, що охороняє плавні середнього Дніпра.

Одним з цікавих моментів даної роботи є порівняльний аналіз стану фауни птахів на 2007 рік (Пономаренко, Онуфріїв, 2008) та сучасної орнітологічної ситуації в заповіднику.

Перше, що слід відзначити, що список видів, які трапляються на території заповідника, збільшився зі 176 видів до 185, тобто за останні 8 років зареєстровано 9 нових видів птахів. Більшість з цих нових для заповідника видів є мігрантами. З нашої точки зору це є цілком логічним процесом. Мігранти, за нашими спостереженнями, досить часто, як мінімум раз на декілька років, міняють шляхи прольоту в регіоні. Яскравим прикладом цього є ситуація в заповіднику з міграцією морської та чубатої черні. Протягом практично 20 років існування заповідника на його території під час міграцій траплялася виключно морська чернь, але у 2012 році під час осінньої міграції з'явилася чернь чубата і в той сезон морську чернь не спостерігали. Морська чернь було зареєстровано лише через 2 роки. Можливою причиною для зміни міграційних шляхів під час прольоту в регіоні може бути пресинг людської діяльності (полювання, гідробудівництво, вирубка лісів, турбування тощо). Підсумовуючи вищевказане, вважаємо, що подальше збільшення інвентаризаційного списку орнітофауни в заповіднику, з нашої точки зору, буде відбуватися головним чином за рахунок мігруючих видів птахів.

Співвідношення долі основних орнітокомплексів за 8 років досліджень істотним чином не змінилося. У 2007 році водно-болотний орнітокомплекс був також домінуючим – 39,77% від загального числа видів. Інші орнітокомплекси мали на той час наступні показники: лісовий – 32,99%, узлісний – 14,20%, степовий – 7,39%, синантропний – 5,11%, лучний 1,14%. Таким чином, топоморфічний розподіл видів свідчить про те, що територія заповідника потужних перетворень не відчуває.

Досить симптоматичною є ситуація розподілу птахів за групами перебування. Станом на 2007 рік домінуючою були гніздові перелітні птахи – 69,32%, мігранти становили лише 11,36% видового складу, осілі – 13,64%, літуючі – 2,27%, зимуючі – 13,07%. Найбільш помітною є зміна долі гніздових видів: зменшення від майже 70% до 50%. Це, з одного боку, пов'язано зі збільшенням кількості видів мігрантів, що видно по показниках їх частки, з іншого – зміною статусу перебування колись гніздових видів. Певна частина видів на даний момент гніздиться за межами заповідника, хоча і стабільно його відвідує і живиться на його території. До видів, які перестали гніздитися на території заповідника,

належать пірникоза сірощока, чапля сіра, лебідь-шипун, чирянка мала, змієїд та інші. Такі види, як кулик-сорока, крячок малий, совка, сова сіра, дятел середній значно зменшили свою чисельність на гніздуванні. Значна частина мігрантів (качки, пірникози, гагари) під час міграцій змістили свою активність до частин акваторій заповідника, розташованих ближче до русла р. Дніпро. Така тенденція свідчить про поступову втрату гніздового потенціалу територій заповідника. З нашої точки зору, основною причиною цього є часткова деградація довгозаплавних лісів, зміління та заростання водойм заповідника, заростання колись голих острівців та кіс. Ці явища є наслідком порушення гідрологічного режиму р. Дніпро. Суттєвим негативним фактором є також міждбові коливання рівня води у водосховищі, які призводять до підтоплення кладок водно-болотних видів птахів. Ще з часів відновлення греблі Запорізької ГЕС після другої світової війни територія плавнів заповідника не мала катастрофічних повеней, які були характерні для цих угідь за давніх часів. Відновити такий повеневий режим на даний момент технічно неможливо, тому територія заповідника потребує хоча б часткових біотехнічних заходів щодо відновлення історичного вигляду плавневих екосистем. Одним з варіантів таких заходів може стати прочистка гирлових ділянок проток Таромського та Миколаївського уступів та плавні р. Протовч. Також необхідним було б створення нових піщаних островів та кіс з метою приваблювання червонокнижних видів птахів, пов'язаних саме з цими біотопами.

Список літератури

- Андрієнко Т.Л., Попович С.Ю., Парчук Г.В. та ін. Програма Літопису природи для заповідників та національних природних парків: Метод. посіб. / Під ред. Т.Л.Андрієнко. – К.: Академперіодика, 2002. – 103с. /Andriyenko T.L., Popovich S.Yu., Parchuk G.V. ta in. Programa Litopysu pryrody dlya zapovidnykiv ta natsional'nykh pryrodnykh parkiv: metod. posib. / Pid red. T.L.Andriyenko. – K.: Akadempriodyka, 2002. – 103s./
- Владышевский Д.В. Население птиц сосновых лесов Киевщины // Орнитология. – 1960. – Вып.3. – С. 114–121. /Vladyshvskiy D.V. Naseleniye ptits sosnovykh lesov Kiyevshchiny // Ornitologiya. – 1960. – Vyp.3. – S. 114–121./
- Исаков Ю.А. Методы количественного учета водоплавающих птиц // Методы учета численности и количественного распределения наземных позвоночных. – М.: Изд-во АН СССР, 1952. – С. 280–293. /Isakov Yu.A. Metody kolichestvennogo ucheta vodoplavayushchikh ptits // Metody ucheta chislennosti i kolichestvennogo raspredeleniya nazemnykh pozvonochnykh. – M.: Izd-vo AN SSSR, 1952. – S. 280–293./
- Онуфриев Р.А., Пономаренко А.Л. О гнездовой орнитофауне Днепровско-Орельского заповедника // Материалы юбилейной международной научной конференции, посвященной 20-летию Азово-Черноморской орнитологической рабочей группы. – Одесса: «АстроПринт», 2000. – С. 48–49. /Onufriyev R.A., Ponomarenko O.L. O gnezdovoy ornitofaune Dneprovsko-Orel'skogo zapovednika // Materialy yubileynoy mezhdunarodnoy nauchnoy konferentsii, posvyashchennoy 20-letiyu Azovo-Chernomorskoy ornitologicheskoy rabochey gruppy. – Odessa: "Astro-Print", 2000. – S. 48–49./
- Онуфріїв Р.А., Пономаренко О.Л. Сучасний стан орнітофауни Дніпровсько-Орільського заповідника // Птахи степового Придніпров'я: минуле, сучасне, майбутнє. Матеріали перших Вальхівських читань. – Дніпропетровськ, 2007. – С. 108–113. /Onufriyev R.A., Ponomarenko O.L. Suchasnyy stan ornitofauny Dniprovs'ko-Ori'l'skogo zapovidnyka // Ptakhy stepovogo Prydniprov'ya: mynule, suchasnist', maybutnye. Materialy pershykh Valkhivs'kykh chytan'. – Dnipropetrovs'k, 2007. – S. 108–113./
- Пономаренко О.Л., Онуфріїв Р.А. Орнітофауна Дніпровсько-Орільського природного заповідника // Науковий вісник Ужгородського університету. – Серія біологія. – 2008. – Вип.23 – С. 114–119. /Ponomarenko O.L., Onufriyiv R.A. Ornitofauna Dniprovs'ko-Ori'l'skogo pryrodnogo zapovidnyka // Naukovyy visnyk Uzhgorodskogo universytetu. – Seriya biologiya. – 2008. – Vyp.23. – S. 114 – 119./
- Пономаренко О.Л., Онуфріїв Р.А. Функціональна структура фауни птахів природного заповідника «Дніпровсько-Орільський» // Биоразнообразие и роль животных в экосистемах: Мат. VI межд. научн. конф. – Днепропетровск: Изд-во ДНУ, 2011. – С. 303–304. /Ponomarenko O.L., Onufriyiv R.A. Funktsional'na struktura fauny ptakhiv pryrodnogo zapovidnyka "Dniprovs'ko-Ori'l'skiy" // Bioraznoobraziye i rol' zhivotnykh v ekosistemakh: Mat. VI mezhhd. nauchn. konf. – Dnepropetrovsk: Izd-vo DNU, 2011. – S. 303–304./
- Пономаренко А.Л., Онуфриев Р.А. Орлан-белохвост в природном заповеднике «Днепровско-Орельский» // Хищные птицы в динамической среде третьего тысячелетия: Мат. VI межд. конф. по соколообразным и совам Северной Евразии. – Кривой Рог: изд. ФЛ-П Чернявский Д.А., 2012. – С. 386–393. /Ponomarenko A.L., Onufriyev R.A. Orlan-belokhvost v prirodnom zapovednike "Dneprovsko-Orel'skiy" // Khishchnyye ptitsy v dinamicheskoy srede tret'yego tysyacheletiya: Mat. VI mezhhd. konf. po sokolooobraznym i sovam Severnoy Yevrazii. – Krivoy Rog: izd. FL-P Chernyavskiy D.A., 2012. – S. 386–393./

Представлено: А.А.Бокотей / Presented by: A.A.Bokotey

Рецензент: А.А.Атемасов / Reviewer: A.A.Atemasov

Подано до редакції / Received: 09.07.2015